

КУЛЬТУРА МОВИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

УДК 811.161.2

Л. В. Бабай

УСНЕ ТА ПИСЕМНЕ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ-АГРАРІЇВ

У статті проаналізовано сучасний стан дотримання норм культури усного та писемного мовлення студентами-аграріями одного з вишів України. Окреслено деякі шляхи підвищення мовленнєвої культури серед студентів нефілологічних спеціальностей.

Ключові слова: мовна норма, суржик, акцентуаційні норми, лексичні норми, граматичні норми, стилістичні норми.

В статье проанализированы случаи соблюдения норм культуры устной и письменной речи студентами-аграриями одного из вузов Украины. Намечены некоторые направления повышения речевой культуры среди студентов нефилологических специальностей.

Ключевые слова: языковая норма, суржик, акцентологические нормы, лексические нормы, грамматические нормы, стилистические нормы.

The knowledge of the mother tongue is of great importance especially today when there is a reappraisal of values in our society and national consciousness is on the rise. There is an objective need to create and implement new professional business communication into language education. Nowadays linguists are working hard to improve speech culture of the society and students that are no linguists. It determines the relevance of this scientific investigation.

This article intends to analyze the current state of following the standards of speaking and writing communication of no linguist students on the basis of lexical, grammatical, stylistic and pronouncing levels and determine ways to improve speech culture of students of technical universities. The main task is to present the linguistic analysis of speaking skills (practical training course «Ukrainian for Professional Purposes») and writing skills (term papers and dissertations) of future specialists in agriculture and recommendations for improvement of professional communication within future profession.

One of the most important problems of teaching the course «Ukrainian for Professional Purposes» in higher school is the improvement of speech culture. Therefore, the main task of speech culture is to gain educational skills of

© **Бабай Л. В., 2016**

communication, propaganda and mastering the literary standards of the language, correct grammar structures, in pronunciation and stress ,the ability to ignore colloquial language. The task of higher school linguists is to teach students communicational skills, speech accuracy and standards, draw their attention to the culture of the language and culture of speech.

Key words: language norm, surzhik, accentological rules, lexical rules, grammar rules, stylistic norms.

Формування високої культури мовлення є невід'ємною ознакою загальнолюдської культури. Зокрема, для спеціаліста будь-якого профілю культура усного й писемного мовлення є не лише відбиттям його вихованості, інтелігентності, чистоти помислів і вчинків, а й визначає загалом культуру його праці й, що особливо важливо, культуру взаємин у щоденному спілкуванні в найрізноманітніших сферах мовленнєвої діяльності: від приватного спілкування до спілкування на державному рівні. Сьогодні, коли в суспільно-політичному житті відбувається переоцінка цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливого значення.

Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти визначає мовну комунікативну компетентність невід'ємним складником структури змісту освіти й передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного й писемного мовлення, базовими вміннями й використанням мови в різних сферах і ситуаціях, зокрема й у науково-навчальній діяльності. Виникає об'єктивна потреба створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти.

На важливості мовнокомунікативної підготовки, вільному послуговуванні нормативною національною науковою мовою в усіх підстилях у писемній та усній формах наголошують М. Вашуленко [1], Л. Мацько [3], О. Семенов [6], С. Омельчук [5] та ін. Зазначене дає право стверджувати, що на часі копітка робота лінгвістів щодо підвищення культури мовлення суспільства загалом і студентів-нефілологів зокрема, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки.

Об'єктом нашого дослідження стали випадки порушення літературної норми студентами-аграріями в процесі науково-навчальної діяльності. У пропонованій статті маємо на меті проаналізувати сучасний стан дотримання норм культури усного та писемного мовлення студентів-нефілологів на лексичному, граматичному, орфоепічному та стилістичному рівнях й окреслити шляхи підвищення мовленнєвої культури серед студентів технічних вишів. Основні завдання: лінгвістичний аналіз усного (за матеріалами практичних занять з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням») та писемного мовлення (за матеріалами курсових і дипломних робіт студентів) майбутніх працівників галузі сільського господарства й рекомендації щодо підвищення рівня фахового мовлення в межах майбутньої професії.

Мовознавець Л. Масенко, досліджуючи українську наукову мову, констатує те, що в українській лінгвістиці початку ХХІ ст. актуальним стає новий напрям досліджень – лінгвістика помилок, або помилкознавство, девіатологія. Помилкою з погляду культури української наукової мови називають «анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, яке виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми й є наслідком неправильних мисленнєвих операцій» [2, с. 82]. На думку С. Омельчука, виникнення помилок з української мови в усному та писемному мовленні сучасних молодих людей зумовлене як лінгвальними, так і позалінгвальними чинниками [5, с. 3].

Виразною ознакою мовної ситуації, що склалася в сучасному українському суспільстві, залишається українсько-російська колективна та індивідуальна двомовність. Перша поширюється майже на всю територію країни та є асиметричною: в одних випадках вона завершується майже повним витісненням однієї з мов, а відтак – одномовністю, в інших – переходить у диглосію (коли функційний баланс між двома мовами порушується на користь однієї, начебто «потужнішої», а відтак здатної обслуговувати вищі функції соціального життя; іншій мові – «слабшій» – належить місце лише в окремих функційних сферах, скажімо, особистісної комунікації, повсякденно-

побутового вжитку) [4]. В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що двомовність (білінгвізм) – практика індивідуального або колективного використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільності у відповідних комунікативних сферах [8, с. 131].

Двомовність, як модель мовної ситуації, має як своїх прихильників, так і опонентів. Утім, аналізуючи явище з неоднакових методологічних позицій, виразники протилежних поглядів висловлюють спільну думку: масовий білінгвізм завжди супроводжується негативним явищем, що дістало назву інтерференції. У мовознавстві це явище трактують як взаємодію мовних систем за умов двомовності, що виникає під час мовних контактів, або під час індивідуального засвоєння нерідної мови. Інтерференція є відхиленням від норми й системи другої мови під впливом рідної [2, с. 64]. У двомовній ситуації культурно-освітній рівень мовців виявляє себе в ступені диференціації, розрізнення двох мов. В ідеалі такі мовці мали б бути повноцінними білінгвами й постійно користувалися обома мовами в повсякденному житті, володіли всіма мовними підсистемами й української, і російської мов. Утім, саме поняття білінгвізму є певним чином лише теоретичною абстракцією, що дуже рідко трапляється в реальній мовній комунікації й насправді практично неодмінно супроводжується явищами інтерференції мов-контактерів [7, с. 47]. У кращому разі людина, володіючи кількома підсистемами однієї мови, буває зорієнтована лише на літературну форму іншої мови.

Сучасна лінгвістика здебільшого вивчає саму взаємодію мов, зокрема в соціопросторі, і зміни внаслідок такої взаємодії в кожній мові. Наслідком такого змішування мовних систем у свідомості білінгва є так звана суперінтерференція, що в українському соціумі одержала назву суржику. В енциклопедії «Українська мова» зазначено, що суржик – поширена в Україні розмовна назва ненормативного індивідуального мовлення певної особи та соціолекту певної групи, що будуються на основі змішування, інтерференції елементів двох і більше мов [8, с. 665].

У результаті спостережень за усним та писемним

українським мовленням студентів-аграріїв було, на жаль, зафіксовано стійкі види інтерференції. Студенти-першокурсники зазнають певних труднощів у доборі правильного наголошення слів. Зазвичай це пов'язано з тим, що акцентуаційні норми порушують під впливом російської мови, у якій частина слів має відмінний від української мови наголос, наприклад: *алфавіт, болотистий, валовий, ветеринарія, газозахисний, дверима, експертний, електромережа* та ін. Складність засвоєння наголосу посилюється також тим, що в багатьох словах наголос є нерухомим, тобто під час змінювання слова за відмінками, родами, числами, дієвідмінами наголос припадає на той самий склад: *гривня – гривні, гривнями; лагодити – лагоджу, лагодиш*. У розмовному мовленні студентів часто трапляються помилки, що виникають унаслідок змішування рухомого й нерухомого наголосів. Порушення норм такого наголошування пояснюють також впливом російської мови, наприклад у словах *одинадцять, бесіда, близький, колесо, косий* (російські відповідники: *одинадцять, беседа, близкий, колесо, косой*).

Студенти неправильно наголошують також антропонімічні (прізвища, імена по батькові, присвійні прикметники) та топонімічні назви, назви свят: *Коваль, Дубина, Співак; Кузьмович, Луківна, Лукич; Василів, Василева; Покрова, Великдень, Водохреще* тощо. Дотримання орфоепічних норм є потрібним складником загальної мовної культури людини. Словник наголосів української мови допоможе студентів-аграрію в засвоєнні основних норм наголошування.

Правильність, що передбачає володіння нормами літературної мови, є «обов'язковою, хоча й елементарною вимогою мовленнєвої культури» [9, с. 4]. Лексичні норми забезпечують добір мовних одиниць (насамперед лексичних), адекватних змістові висловлення. Лексичною інтерференцією вважають явище, пов'язане з уживанням слів у невластивому їм значенні, наприклад: *співпадає* (збігається), *попадає* (потрапляє), *всестороннє розвинений* (усебічно розвинений), *на протязі року* (протягом року), *у відповідності до* (відповідно до), *у залежності від* (залежно від), *згідно закону* (згідно з законом), *у той же час*

(у саме той час або саме тоді) та ін. Лексико-семантична інтерференція базується переважно на немотивованому введенні в українське мовлення русизмів: *інтересно* замість укр. *цікаво*, *харашо* замість укр. *добре*, *канєшно* замість укр. *звичайно*, *благодаря* замість укр. *завдяки* тощо.

Явище міжмовної омонімії виникає за умови, коли студенти не розрізняють лексичного значення слова, не знають його семантики, наприклад: *який його адрес* (яка його адреса), *вірне рішення* (правильне рішення), *другі плани* (інші плани), *усі без виключення* (усі без винятку), *відноситися до навчання* (ставитися до навчання), *відноситися до більшості* (належати до більшості), *здати екзамен* (скласти екзамен (іспит)), *рахувати своїм обов'язком* (вважати своїм обов'язком), *його не було майже неділю* (його не було майже тиждень) тощо.

Грамаітична інтерференція наявна також у науково-дослідницьких роботах студентів: *нами* було проаналізовано, *нами* визначено, *науковцями* визнано та ін. У наведених прикладах спостерігаємо вживання особового займенника в орудному відмінку. На думку С. Омельчука, орудний відмінок суб'єкта дії в таких конструкціях недоречний, адже дієслівні форми на *-но*, *-то* не потребують особи-виконавця й є властивими односкладним безособовим реченням. Правильним буде або трансформувати зазначені приклади в активні двоскладні речення, або залишити пасивні конструкції, вилучивши іменники на позначення суб'єкта: *Ми* проаналізували (літературу *проаналізовано*) [5, с. 6]. Студенти невиправдано вживають також активні конструкції замість пасивних: *Для досягнення мети й ефективного виконання поставлених завдань використані такі методи* замість *Для досягнення мети й виконання поставлених завдань використано такі методи*. Студенти нефілологічних спеціальностей ненормативно використовують конструкції із прийменником *по*: *фахівець по економіці* замість *фахівець з економіки*, *курси по вивченню* замість *курси з вивчення*. Прийменник *по* вживають переважно в просторовому значенні, на означення мети, у поєднанні із числівниками: *працевлаштовані по селах*, *по троє*.

Стилістичні помилки в пояснювальній записці до дипломного проекту студента-аграрія пов'язані передусім з порушенням норм милозвучності: чергування **у/в, і/й**, наприклад: *Агрохімічний аналіз рослин, ґрунтів **та (і)** добрив дає змогу вивчити баланс поживних речовин, **в (у)** землеробстві **і (та)** науково обґрунтувати регулювання харчування сільськогосподарських культур з допомогою добрив.* Виникають також труднощі й з уживанням варіантів прийменника **з–із–зі**, що чергуються за тим самим принципом, що й **у/в, і/й**: *пропонуємо кілька слайдів з (із) родини бобових.* Типовими є помилки, пов'язані з використанням прийменника **зо** як фонетичного варіанта прийменника **зі** при числівниках *два, три: вирощено з (зо) дві сотні голів корів.*

Отже, сьогодні знання рідної мови набуває особливого значення. Вивчення української мови в технічних вишах має за мету виробити в студентів практичні навички розпізнавання та правильного використання лексико-граматичного матеріалу, найхарактернішого й найактуальнішого для мови технічного профілю, що забезпечить бездоганне спілкування в межах своєї майбутньої професії. У цьому разі однією з важливих проблем викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» у вищій школі залишається піднесення мовленнєвої культури. На сьогодні в молодого покоління фахівців технічної сфери виникають певні труднощі щодо використання літературних норм мови. І основним завданням культури мовлення залишається виховання навичок літературного спілкування, пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, несприйняття спотвореної мови (суржику). Суржик є небезпечним, шкідливим і загрозливим явищем, бо паразитує в українській мові й призводить до значних спотворень мовних норм. Кожному студентові потрібно боротися із двомовною хворобою, бо це погіршує враження про нього як спеціаліста. Культура писемного й усного мовлення всіх, хто користується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб досконало знати мовні норми й послідовно їх

дотримуватися. Завдання викладачів-філологів вищої школи полягає в тому, щоб навчити студентів комунікативної майстерності, мовленнєвої правильності та нормативності, спрямувати їхню увагу на особливості культури мови та культуру мовлення.

Бібліографічні посилання

1. **Вашуленко М.** Проблеми культури мовлення в наукових дослідженнях із педагогічних наук / М. Вашуленко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. – Вип. 22. – С. 174–181.
2. **Масенко Л. Т.** Між мовою і язиком / Л. Т. Масенко. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2011. – 135 с.
3. **Мацько Л.** Українська наукова мова (теорія і практика) / Л. Мацько, Г. Денискіна. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 272.
4. **Огар Е. І.** До питання про сучасну мовну ситуацію в Україні [Електронний ресурс] / Е. І. Огар // Ї. – 2001. – № 20. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua>.
5. **Омельчук С.** Нормативність культури мовлення в учнівських науково-дослідницьких роботах з української мови / С. Омельчук // Дивослово. – 2014. – № 9. – С. 2–6.
6. **Семеног О.** Культура наукової української мови / О. Семеног. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
7. **Труб В. М.** Явище «суржику» як форма просторіччя в ситуації двомовності / В. М. Труб // Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 46–58.
8. **Українська мова.** Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
9. **Ярмолюк А.** Класифікація помилок у творчих роботах учнів / А. Ярмолюк // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 7. – С. 4–8.

Рецензент: к. філол. н., доц. Зайцева В. В.